

Knižní vazba

Knižní vazba

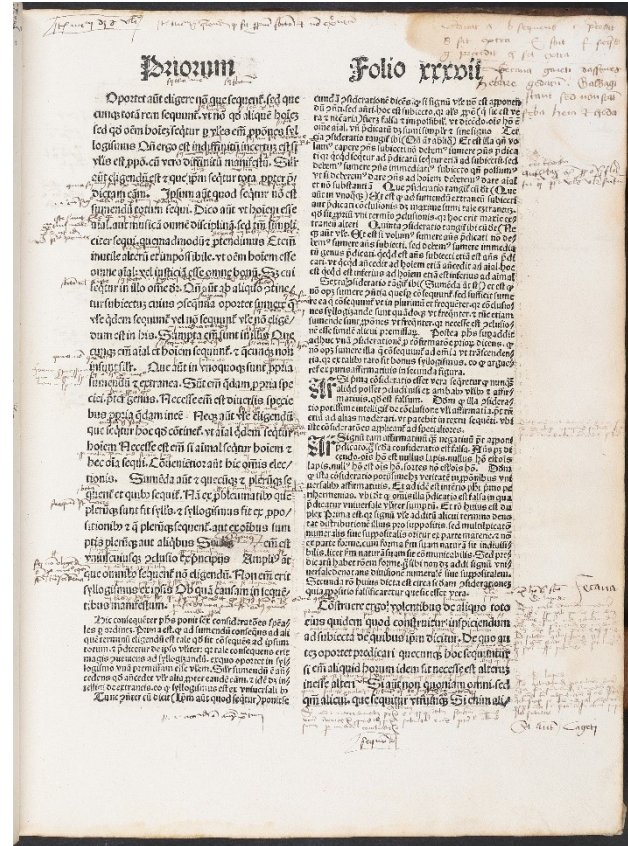
Vytvoření knižního bloku – struktury složek

Vytvoření knižního korpusu - spojení bloku a desek, potažení pokryvem

Výzdoba

Historický vývoj

Oprawy

98. **Aristoteles: Logica nova.** — Copulata novae logicae Aristotelis. [Coloniae, Heinrich Quentell] 7. III. 1493. fol.

GW 2403. H 1677. Louda 153. Pindter 210, str. 11. Balcar FP 5. Kotvan AM 14.

Na f. 1b, beta, ř. 31 odchylka, neuved. v GW: lexagelimonono.||

Hojné lat. souvěké glosy a přípisky.
Vazba pův., dř. d., hřbet z hověz. prodloužen téměř do pol. desek, na před. desce v horní třetině uprostřed kruh s květinou, v rozích čtvrtkruhy, na zbytku i na celé zad.

desce routový úponek a listy. Jako záševky proužky z dvoulistů z lat. perg. theolog. rukop. ze 13. stol.

Prov.: Laurentii Bistriconii. — Laurentii Nosner. — Joannis Lauterauss (vesměs 15/16. stol.). — Mědiryt. exlibris Ferd. Hofmanna z Grünbüchlu.

Signat.: Mk P 138.

Vznik knižního bloku

Skládání bloku

- obtáčení složek pergamenem
- přílohy „obtočené na křídélko kolem

Našívání složek na vazy

- šití bloku
- materiál vazů – konopné motouzy (jednoduché, dvojité), proužky pergamenu nebo usně
- kapitálek – ozdobný vaz při horním a dolním okraji bloku

Lepení hřbetu

- klížení
- zpevňování pergamenovými, usňovými, papírovými proužky

Kulacení hřbetu naklepávání

Ořez

- ochranná funkce
- zdobení (natírání/stříkání barvou, zlacení, puncování, malování)
- může nést i názvové údaje

Vznik celého knižního korpusu s obrázky:
<https://www.potvor.cz/navody/papirove-tvoreni-35/goticka-vazba-307.html>

Desky, nasazování a pokryv

Deska

- dřevo (prkénka, dýha)
- lepenka (z makulatury, litá)
- vazby jsou do ní zapuštěny (u dřevěných desek), nebo nalepeny/vlepeny (u lepenkových nebo pergamenových vazeb)

Úprava desek

- hranění desek (vznik kanty – části desky přesahující knižní blok)

Usně a jejich úprava

- jirchy: usně vyčiněné kamencem, světlejší (jircháři)
- tříslučiněné usně: hnědé až hnědočervené (koželuzi)

Pokryv desek

- celkový – *kožená vazba, pergamenová, papírová, plátěná*
- jen hřbet (*polokožená* atd.)
- kombinace (např. hřbet potažený pergamenem, desky papírem: *Polopergamenová vazba, lepenkové desky potažené hnědým škrobovým papírem*)

Předsádky

- součást vazby
- postupný vývoj od obtočeného listu kolem první/poslední složky, pergamenových křídélek k zvláštnímu dvou listu nalepenému na předešlé, kde zakrývá vazby
- Předsádka nemusí být jen jedna

Měkké vazby (obálky)

- spojeny přímo šitím s pokryvem

Brožury

- pouze jednoduché šití nebo lepení (do 48 stran)
- zpravidla jen papírové obálky

Publikace bez vazby

Normálie, libreto, kramářské tisky, kázání aj.

Provizorní vazby

- Sloužily primárně do doby, než je majitel nahradil případnější (byly snadno sejmutelné)
- Objevují se už od 16. stol., četná dochování zejm. z 18. stol.
- dýha nebo lepenková deska pokrytá šedomodrým papírem
- obálky z šedomodrého papíru
- zdobnější varianty – barevný papír, někdy zpevněný (tzv. tuhá brožura)

Zdobení desek

Kompozice

- rámová – kombinace několika ráků kolem středového prvku, obvykle zaplňuje celý prostor desky
- dominantová – dominantní středový prvek, kterému umožňuje vyniknout volná prostor

Slepotisk

- zlacený
- potřebné vybavení
  - plotny (pro rozměrnější plošné prvky),
  - kolky (drobné motivy),
  - válečky (opakovaná výzdoba – hlavičky reformátorů, antických autorů, ctností, apoštolů),
  - filety (linky, obloučky, kompozitní výzdoba)

Další úpravy usní:

- moření (barvení)
- mramorování (leptání za účelem dosažení mramorového efektu)

Tkanice, usňové řemínky

Kování

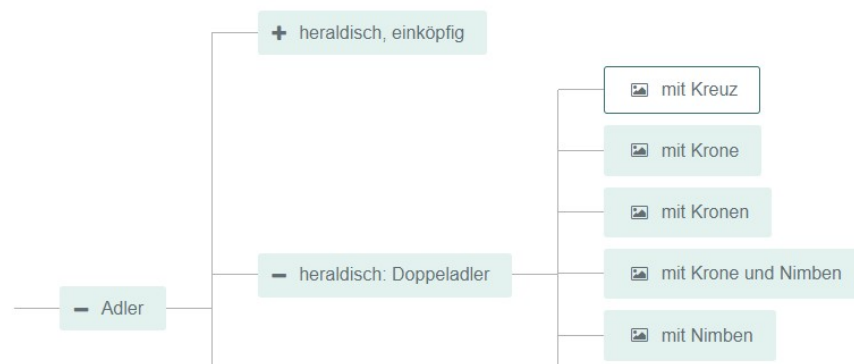
- rohová (nárožnice) –
- středová
- pukly/kování s puklami
- spony – háčková, dírková, dírková desková
- řetězy (libri catenati)
- nakupována u zlatníků, rytců, výjimečně vyrobená na zakázku

[perma](#) Detailsicht Motiv m001827

Motiv

Werkzeuge

ID	1827
Erfassungsstatus:	Veröffentlicht
Typ	Hauptmotiv
Thesaurustyp:	Stempel
Zitiernummer:	m001827
Elternmotiv:	Adler heraldisch: Doppeladler
Benennung:	(de) Adler heraldisch: Doppeladler mit Kreuz (en) Eagle heraldry: double-headed eagle with cross
Interne Kyrissnummer:	Ws000411

Rychlé vyhledávání

Motiv, letopočet, monogram, text

Typ nářadí

- nezáleží -

Průměr

min

max

mm

Výška

min

max

mm

Šířka

min

max

mm

HLEDAT

Expertní vyhledávání

NÁŘADÍ

DÍLNY

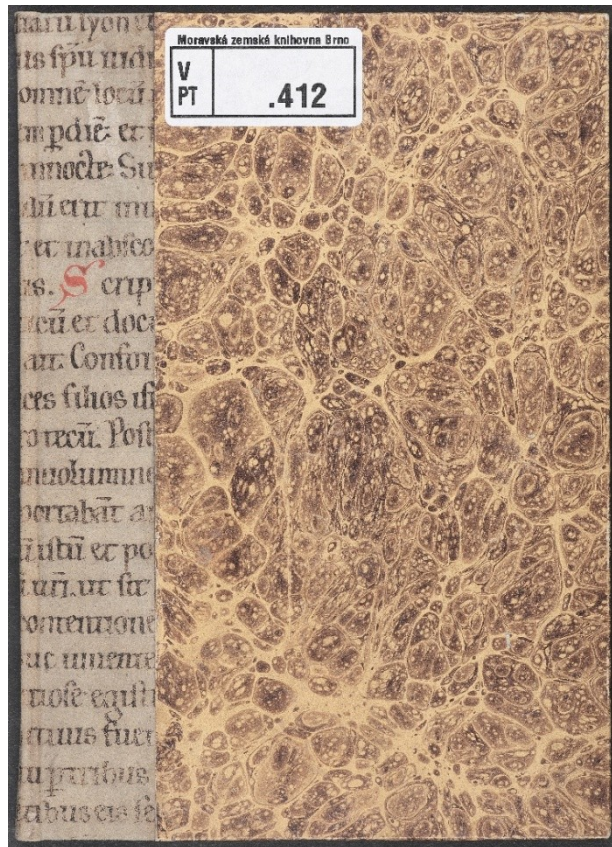

EXEMPLÁŘE

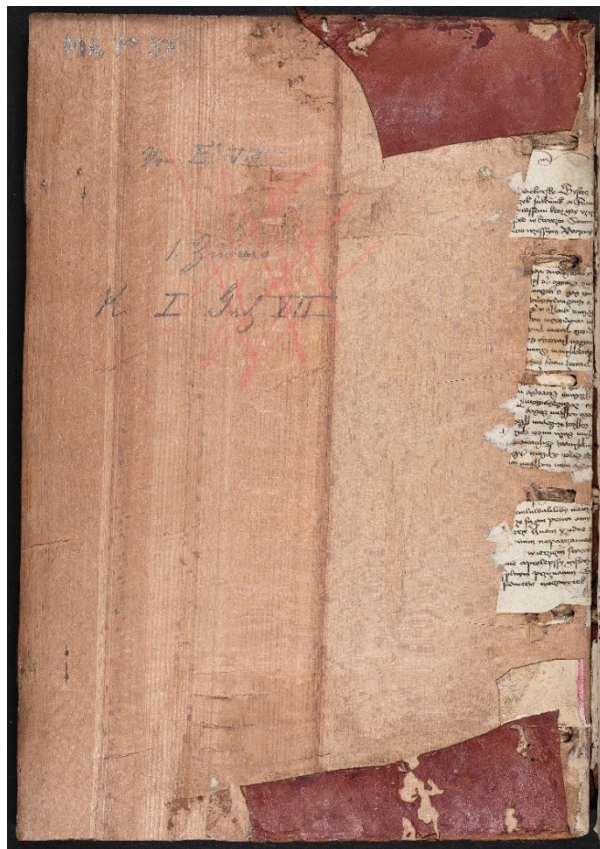
Polopergamenová vazba
s využitím staršího rkp.
fragmentu

Polokožená
vazba se
slepotiskem

Nevylepené přideščí
polokožené vazby

Nevylepené přideščí
kožené vazby, ukázka
jedného z mnoha
způsobů zapuštění
vazů do desky

Mk-0000.005

MkP-0000.037

Gotická vazba

Kožená vazba se slepotiskovou výzdobou a kováním.

Gotická vazba, desky
potažené „jelenicí“,
tepaná kování s
puklami, háčkové
spony

Mk-0000.002

Gotická vazba,
desky zdobené
slepotiskovými
kolky a linkováním,
puklice a háčkové
spony

Mk-0000.039

Gotická vazba,
šedozeleně
mořená useň s
puklicemi a
ponymi (háčkové i
deskové dírkové)

Mk-0000.014

Gotická vazba, červeně
mořená useň s puklicemi a
háčkovými sponami

Mk-0000.030

Pergamenová renesanční vazba s heraldickým supralibros, červenou ořízkou datací

Pergamenová, zeleně mořená renesanční vazba s heraldickým supralibros a stříkanou ořízkou

pergamenová obálka

Lepenkové desky z makulatury

Mramorování

Umístění názvu

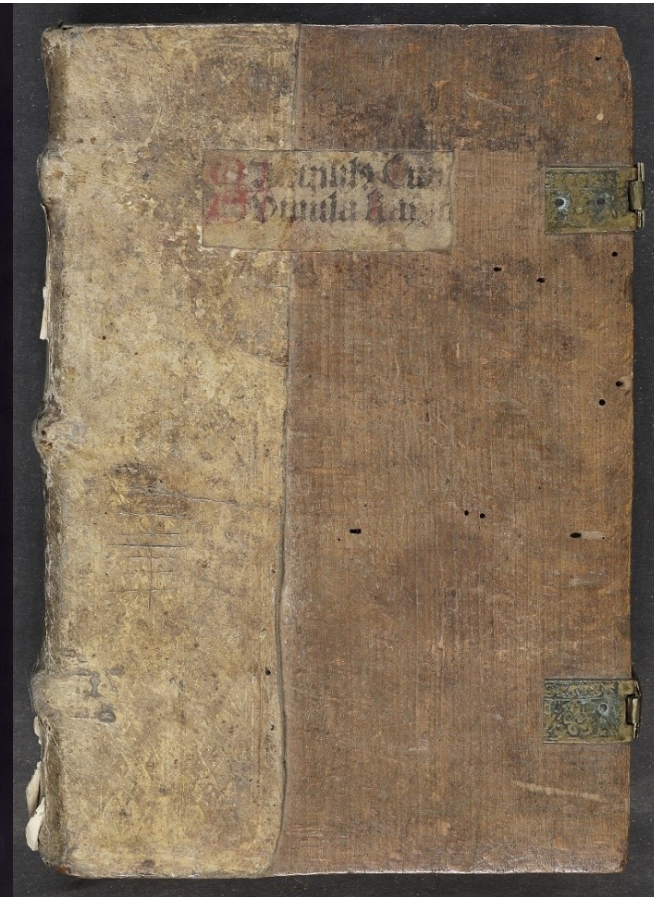
MkP-0000.132

MkP-0000.087

Mk-0000.032

MkP-0000.184

Vrstvení vazeb u jednoho svazku: vpravo dole středověká vazba, překrytý černou vazbou se zlacením (ca 18. stol.) a následně vazbou z 19. století (hnědý hřbet papírový pokryv desek)

Ranný a vrcholný středověk

Církevní (klášterní) knihařské dílny (do 12. století)

Sekulární knihvazačství (od 12. stol. paralelně s kláštery)

- zlevnění výroby (postupné šíření papíru)
- vznik univerzit (noví producenti knih)
- rozvoj nižšího školství (klášterní, katedrální školy)

Kořeny v antice

Velmi málo dochovaných exemplářů původních vazeb

Dochované vazby byly často později upravovány

Pozdní středověk – gotická vazba

Knižní blok, šití

- silné, často dvojité vazy
- počet vazů závislý na formátu
- nekulacený hřbet
- univerzitní rukopisy často jen našité do pergamenové obálky

Desky

- masivní dřevěné desky
- u univerzitních rukopisů pergamenové obálky

Ořízky

- do konce 15. století bez výzdoby,
- někdy obsahují názvy (pozdější úpravy),
- často zarovnané s okrajem desek

Spony

háčkové spony na hraně desky,
- nebo háčkové deskové

Výzdoba usně

- barvení
- slepotisk (především kolky, filety z linek – rámy, koso
- řezané vazby (vzácně)

Kování

- rohová a středová kování s puklicemi
- samostatné puklice
- Řetězy
- Háčkové spony
- dírkové spony na ploše desky

Restaurování, převazby

Větší počet dochovaných exemplářů

Masivní vazby přetrvávají u určitých typů

Změny od 3. čtvrtiny 15. století

- akcelerace výroby knih
- urychlení přechodu od pergamenu k papíru
- nedostatečné kapacity knihvazačů v důsledku rychlejší výroby tištěných knih ->
  - odstraňování časově náročných výkonů
- tlak na zlevnění knihy ->
  - snižování nákladů na materiál (méně robustní dřevěné desky, lepenka)

Renesanční vazba (ca 1520-1620)

Knižní blok, šití

- celkové odlehčení, méně masivní

Desky

- Dřevěné, lehčí a hraněné
  - Rámové kompozice: světlý potah z jirchy zdobený válečkovým slepotiskem se středovou plotnou
  - v 1. pol. 16. stol. Časté polokožené vazby, výzdoba pomocí kolk
- Lepenkové
  - Pergamenový potah s dominantovou kompozicí, lepenkové desky („luxusnější“) – často supralibros
  - Místo spon jen plátěné stuhy
- Měkké vazby (pergamenové obálky, časté sekundární využití rkp. fragmentů na pergamenu)

Ořízka

- zakulacená a vhloubená
- časté barvení
- Názby na ořízce (knihy ležely, nebo stály hřbetem nahoru)

Kování

- od poloviny 16. století ubývají středová kování, rohová zůstávají
- Spony – háčkové, pravidlem u dřevěných desek; u luxusnějších exemplářů tordované

Výzdoba desek

- slepotisk (hlavičky reformátorů, symboly ctností, antičtí autoři)
- zlacený slepotisk – u luxusnějších variant (středový motiv, zejm. u dominantových kompozic). Zlacení pod vlivem vnějšího prostředí často zčerná
- datace na deskách: vydání, vazby, získání knihy, nasazení nepůvodních desek ...

Barokní vazby a mladší

Vazby

- Ustupují výrazné, viditelné vazy, zakryté hřbetem
- Dřevěné desky
  - Jirchy s rámovým slepotiskem zůstávají spíše pro velké formáty v kláštorech
  - u osmerkových formátů nahrazují klasické desky lehčí dýhy
- Lepenka
  - Dominantní materiál pro desky

Pokryv

- Bílá useň (jircha), hnědá tříslučiněná useň - povrchové úpravy (mramorování, moření)
- pergamen – pergamenové vazby poměrně luxusní, sekundární užití rukopisů je znakem spíše levnější vazby
- papír

Výzdoba

- často je jednoduchý rámeček
- Bohatě zdobené hřbety
- Názvové štítky (nalepená, zlacené)
- Sekundární nátěry hřbetů
- Stříkané ořízky
- Předšádky z barevného papíru, (tragant, v 2. pol. 18. velmi často katunový p.)

Spony

- Dírkové spony uchycené v hraně přední desky (u dřevěných desek)
- U lepenkových desek nahrazeny plátěnými tkanicemi

Rokoko

- „krajkové“ rámce
- asymetrický dekor

Empír

- strohé rámy z linek, antikizující motivy

Literatura

Povinně kapitoly Bohumila Nusky otištěné zde:

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:986f40c0-0755-11e4-83c7-005056827e51>.

Doplňující:

encyklopedieknihy.cz (Petr Voit a kol.)

VOIT, Petr. *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze: od gotiky na práh baroka*. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2020. ISBN 978-80-88009-18-4.

HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Lidová umělecká výroba a řemeslo. Praha: Orbis, 1959. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5e73c530-a2f9-11e5-b5dc-005056827e51>.

BÁRTOVÁ, Kateřina a SLOVIK, Radomír. *Historický vývoj knižní vazby: technologie vazby 16. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2020. ISBN 978-80-7560-343-2.

MILLER, Julia. *Book will speak plain: a handbook for identifying and describing historical bindings*. Ann Arbor, Michigan: Legacy Press, 2010. ISBN 978-0-9797974-3-9.

Opakování

Způsob zápisu impresa

Imprimatur

Dekor a ilustrace